

Інформаційна довідка
щодо проєкту Закону України
«Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України
щодо забезпечення рівності процесуальних прав усіх учасників
кримінального процесу перед законом»
(реєстр. № 15246 від 13.05.2026)*

***Анотація.** В інформаційній довідці досліджується питання рівності процесуальних прав учасників кримінального провадження, зокрема в частині залучення до нього сторони обвинувачення в якості свідка, а також доповнення переліку осіб, щодо яких може застосовуватися відвід, «співробітником оперативного підрозділу» у контексті законопроєкту за реєстр. № 15246 від 13.05.2026 (далі - законопроєкт).*

Розглядається відповідність законопроєкту основоположним засадам правотворчої діяльності, нормам чинного кримінального процесуального законодавства, теорії кримінального процесуального права.

***Ключові слова:** кримінальне провадження, свідок, сторона обвинувачення, слідчий, прокурор, співробітник оперативного підрозділу, допит, відвід.*

Вступ

Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (стаття 2 КПК України).

Метою законопроєкту визначено «уточнення положень законодавства для забезпечення рівності процесуальних прав усіх учасників кримінального процесу перед законом, забезпечення дотримання принципів верховенства права та законності, ефективного виконання завдань кримінального провадження»¹.

Принцип рівності перед законом і судом означає, що не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками (частина перша статті 10 КПК України).

Питання, що піднімаються у досліджуваному законопроєкті, пов'язані із суб'єктами кримінального провадження та їхніми процесуальними функціями, зокрема свідком і співробітником оперативного підрозділу.

¹ Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення рівності процесуальних прав усіх учасників кримінального процесу перед законом». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/70005>

Свідок як фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань (частина перша статті 65 КПК України) належить до «інших учасників кримінального провадження» (§ 5 КПК України) і в теорії кримінального процесуального права – до осіб, які відіграють допоміжну роль в кримінальному провадженні. Тобто свідок може бути як з боку обвинувачення, так і захисту. Він не має процесуального інтересу в кримінальному провадженні і несе кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду або за відмову від давання показань слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду (стаття 67 КПК України).

Процесуальний статус співробітника оперативного підрозділу визначений в статті 41 КПК України. На відміну від слідчого, КПК України не передбачена процесуальна можливість реалізувати право на відвід співробітника оперативного підрозділу з боку учасників кримінального провадження (стаття 77 КПК України).

Можливість допиту співробітника оперативного підрозділу в якості свідка викликає дискусії у науково-праксеологічному вимірі², з огляду на неможливість суміщення процесуальних функцій однією особою і одночасне її перебування в одному кримінальному провадженні у різних статусах (оперативний співробітник є суб'єктом збирання доказів і фактично стає джерелом доказу). Прибічники ж доцільності такого допиту апелюють до практичної необхідності, зумовленої діяльністю співробітників оперативних підрозділів, наприклад під прикриттям, коли їх свідчення мають вагоме значення для викриття злочинів.

Варто зазначити, що для більшості держав континентальної Європи* відоме поняття «службовий свідок»³: співробітник оперативного підрозділу, поліцейський можуть бути допитані як свідок щодо: обставин проведення слідчих дій; змісту отриманих пояснень; процесу затримання; проведення обшуку; результатів оперативних заходів тощо. При цьому, показання таких свідків не мають наперед встановленої сили і повинні перевірятися у сукупності з іншими доказами. Як правило, у таких випадках ці особи не можуть у подальшому здійснювати процесуальні функції, пов'язані з оцінкою доказів чи прийняттям процесуальних рішень у цій справі. Але це не означає, що сам факт допиту службової особи як свідка автоматично тягне формальний відвід. Переважно застосовується функціональний підхід: якщо особа лише виконувала доручення слідчого і дає показання про технічні або фактичні обставини – її участь у кримінальному провадженні може продовжуватись; якщо ж вона стає ключовим джерелом доказів або має особисту заінтересованість – подальша участь у розслідуванні обмежується.

² Грібов М. Л. Забезпечення законності контролю за вчиненням корупційних злочинів, пов'язаних із підкупом. Київ, 2022. URL: <https://osav.vn.ua/wp-content/uploads/2022/06/>; Чи може оперативник бути свідком і слідчим одночасно – огляд ККС. URL: <https://zib.com.ua/ua/155133.html>

*Дослідницькою службою Верховної Ради України може бути проведене порівняльне дослідження щодо існуючих моделей залучення оперативників, поліцейських, інших службових осіб до кримінального провадження як свідків, застосування інституту відводів щодо них.

Також слід відмітити, що за правовою позицією ЄСПЛ⁴ працівники поліції (оперативні працівники) не є нейтральними свідками; вони перебувають у функціональному зв'язку зі стороною обвинувачення; використання їхніх показань вимагає особливих гарантій захисту.

Основна частина

Відповідно до пункту 17 частини першої статті 3 КПК України слідчий – це службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу Державного бюро розслідувань, органу Бюро економічної безпеки України, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень. Зокрема, на слідчого покладається обов'язок всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень (частина друга статті 9 КПК України).

Верховний Суд щодо відводу слідчого, якщо він приймав участь у кримінальному провадженні як свідок, зазначив: «Відповідне правило є способом забезпечення неупередженості у кримінальному провадженні, адже умовою можливості виконання уповноваженими суб'єктами їх функцій є такі взаємопов'язані категорії, як об'єктивність та неупередженість. І якщо об'єктивність спрямована на з'ясування і оцінку фактичних даних, то неупередженість – на відношення до осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні»⁵.

Під час виконання доручень слідчого, дізнавача, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора (частина друга статті 41 КПК України). Отже, співробітник оперативного підрозділу (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не є самостійним у своїй процесуальній діяльності, діє виключно за ініціативою та в межах письмового доручення слідчого, прокурора, у нього відсутні повноваження на прийняття рішень у кримінальному провадженні.

⁴ Наприклад: Van Mechelen and Others v. the Netherlands. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-58030%22%7D>; Bannikova v. Russia. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-101589%22%7D>; Nikolov v. Austria. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-222652%22%7D>

⁵ Постанова Третньої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 373/2562/15-к, провадження № 51-2218кмп20. 17.01.2022. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=102634411>

Як наголошено у згаданому рішенні Верховного Суду, під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу не набуває статусу слідчого, він лише «користується повноваженнями» останнього. Водночас, така можливість співробітника оперативного підрозділу без наявності інших складових процесуального статусу слідчого не дозволяє поставити знак рівності в їх правовому положенні. Відповідно, підсумовується у рішенні Верховного Суду, відсутність співробітника оперативного підрозділу, який діє в рамках досудового розслідування за письмовим дорученням прокурора, слідчого, в переліку суб'єктів, закріплених у пункті 2 частини першої статті 77 КПК, є цілком логічною.

Судова палата вважає, що сумніви в необ'єктивності та упередженості співробітника оперативного підрозділу мають вирішуватися судами не в аспекті допустимості доказів (за критерієм неналежності суб'єкта, уповноваженого на збирання доказів), а виключно у площині їх достовірності, тобто відповідності зазначених у процесуальних документах, складених за результатами проведених за дорученням слідчого, прокурора слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, відомостей обставинам об'єктивної дійсності.

Отже, Верховний Суд погоджується з тим, що обмеження, передбачені статтею 77 КПК України, не поширюються на оперативних працівників, які під час виконання доручень слідчого, прокурора, дізнавача користуються повноваженнями слідчого, та проводять слідчі (розшукові) дії або негласні слідчі (розшукові) дії.

Стосовно викладу пропонованих у законопроекті доповнень доцільно зазначити таке.

Категорична заборона допиту прокурора, слідчого, дізнавача, співробітника оперативного підрозділу – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій сторони обвинувачення в цьому ж кримінальному провадженні (пункт 12 частини другої статті 65 КПК України в редакції законопроекту) запроваджує абсолютно новий порядок, що потребує обґрунтування, зокрема й статистикою правозастосовчих проблем. Категоричність у цих процесах не властива ні європейському правозастосуванню, ні практиці ЄСПЛ.

Окрім того, у пропонованій нормі вжито терміносистему «... (за власною ініціативою, чи за письмовим дорученням) ...», яка стосується і співробітника оперативного підрозділу. Однак, останній *не має права* здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні *за власною ініціативою* або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора (частина друга статті 41 КПК України).

Також словосполучення «... про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням *функцій сторони обвинувачення* ...» створює правову невизначеність, оскільки КПК України оперує поняттям «функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду» (частина третя статті 22 КПК України), а сторона обвинувачення – це слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор, потерпілий, його

представник та законний представник (пункт 19 частини першої статті 3 КПК України). По-перше, у цьому переліку відсутній співробітник оперативного підрозділу, а по-друге лише обвинувальний ухил діяльності слідчого і дізнавача, як і оперативника (у контексті розподілу процесуальних функцій), є дискусійним, оскільки ці особи збирають не лише обвинувальні, а й виправдувальні докази.

Суб'єктне розширення можливостей відводу в кримінальному провадженні (зміни до статті 77 КПК України) потребує запровадження механізмів уникнення зловживань і затягувань кримінального провадження. Окрім того, відсутність доповнення таким суб'єктом статті 78 КПК України «Підстави для відводу захисника, представника» певною мірою порушує логіку пропонованого законопроектом підходу.

Висновки

Концепція законопроекту створює підґрунтя для розмежування процесуальних функцій учасників кримінального провадження, недопущення «самолегітимації» доказів стороною обвинувачення. Проте, пропонована модель має ризики, пов'язані із: надмірною категоричністю заборони допиту осіб як свідків, позбавленням гнучкості, властивої європейському кримінальному процесу; перепонами у розумінні інформації щодо проведених співробітником оперативного підрозділу негласних слідчих (розшукових) дій; неузгодженістю із практикою Верховного Суду.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*